

A bajviadal helye

— A pusztaság mint a szenvedés és élettelenség helye a régi magyarországi prédikációkban

Maczák Ibolya

ELKH—PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport

— PhD, irodalomtörténész, tudományos főmunkatárs

Pusztaság és prédikáció

Írásomban a régi magyarországi prédikációk pusztasággal kapcsolatos alakzatait vizsgálom motívumtörténeti megközelítésben. A témakört ezért elsősorban a műfaj ismeretében az egyes prédikációkhoz kapcsolódó bibliai textusokhoz révén célszerű feldolgozni — a következőkben ismertetendő két, egymással szorosan összefüggő okból.

Az 1800 előtti magyarországi prédikációkat a bibliai szövegek használatának módja szerint több csoportra osztja a szakirodalom.¹ Ezek közül legismertebbek az adott alkalomra (vasárnapra, ünnepre) rendelt, perikópákat magyarázó postillák (prédikációgyűjtemények). Ezeknek alcsoportját képezik az egy-egy ünnepkörre (azaz nem a teljes egyházi évre) készített prédikációk. Egy másik, a protestáns irodalomban igen jelentős forráscsoportot a lectio continuán, azaz a folyamatos olvasáson alapuló bibliamagyarázó prédikációgyűjtemények, amelyek egy-egy bibliai könyv teljes szövegét értelmezik az első verstől az utolsóig, külön beszédekre osztva az egyes részeket. Ezek alváltozatának tekinthetők azok a gyűjtemények, amelyek nem egy teljes bibliai könyvvel, hanem csak egy vagy több fejezetre (caputra) terjedő, hosszabb bibliai részlettel foglalkoznak.² (Ezeket kívül ismert még az alkalmi — elsősorban temetési — beszédek vagy beszédgyűjtemények csoportja, amelynek beszédei szabad textusválasztáson alapulnak, valamint az egyes hittételekről, teológiai kérdésekről szóló, bibliai textuson alapuló prédikációk kategóriája is.)³

A fentiek közül több csoport megtalálható a katolikus anyagban is. Az úgynevezett lectio continuán (vagyis a folyamatos olvasáson) alapuló bibliamagyarázó prédikációgyűjtemények viszont — eddigi ismereteink szerint — teljességgel hiányoznak onnan. Ennek minden bizonynyal a kálvini hagyomány, valamint az lehet az oka, hogy az ilyen típusú beszédek egy jellegzetesen protestáns „találmány”, az úgynevezett *genus didascalicum*, vagyis az oktató beszéd mű-

¹ HELTAI 2008: 50–51.

² VARGA 1816: 276; KUSTÁR 2018: 22; GYÓRI 2018: 252–253; SCHUBERT 2016: 273–276.

³ HELTAI 2008: 50–51.

faji követelményeinek megfelelően íródtak.⁴ Ennek értelmezéséhez tudnunk kell, hogy az ókorból örökölt hagyományos osztályozás szerint a tudományos igazság feltárása és közlése eredetileg nem tartozott a retorikához; ezekkel a kérdésekkel a dialektika tudománya foglalkozott. Változást ebben először a protestáns irodalmi műfajokra alapvető hatást gyakorló Philipp Melanchthon 1525-ben megjelent *Institutiones rhetoricae*⁵ című munkája hozott, melyben a szerző kiegészítette a retorika tudományát a tudományos ismeretek közlésének kommunikációs szabályaival, a beszédnemek közé negyedikként beemelve a genus didascalicumot. A prédikáció műfaja alapvetően természetesen a teológia tudományának tárgykörébe tartozott, Melanchthon újítása elsősorban az úgynevezett világi tudományok eredményein alapuló egyházi beszédek csoportjának elkülönítését jelentette. Így ebbe a kategóriába tartoznak például azok a bibliamagyarázó prédikációk (illetve prédikációgyűjtemények) is, amelyek szerzői például a nyelvtudomány (elsősorban az etimológia) eszközeivel végeztek szentírásmagyarázatot. Míg a 16. században a genus didascalicum eszméjének megfelelően szinte kizárólag szaktudományos elemekből épültek fel a protestáns prédikációk, az 1600-as években egyre gyakoribbá vált az exemplumhasználat is. Dömötör Ákos ezt összefüggésbe állította a szentírásmagyarázat újabb, 17. századi irányzataival is. A protestáns exemplumok ugyanis — Dömötör szavai szerint — „az új keresztyén értékrendszer kialakítását tűzték ki feladatul a *Biblia* újraértelmezésével. Céljuk a régi, reformáció előtti keresztyén hagyomány felújítása és részben megőrzése volt.”⁶ Ennek következtében a bibliamagyarázó prédikációgyűjteményekben is egyre nagyobb teret kaptak az exemplumok, példázatok.

A fentiek összefoglalásaként tehát elmondható, hogy a régi magyarországi protestáns beszédekben tehát akkor esik szó pusztáról, ha ezt a prédikációhoz — a perikóparend, vagy a lectio continua által — kapcsolódó szentírási szöveg lehetővé teszi. Ha tehát pusztával kapcsolatos beszédeket keresünk, célszerű megvizsgálni, hol és milyen kontextusban szerepel ez a *Bibliában*, mikor jelenik meg a perikóparendben — és mindenekelőtt: mit jelent a puszt a *Szentírásban*.

Palesztinában ugyanis nem homok-, hanem sziklasivatag a puszt (desertum), ahol elsősorban a csapadék hiánya az oka annak, hogy a növényzet gyér, helyenként csaknem teljesen hiányzik. Ugyanakkor elmondható, hogy a vegetáció (például a *Bírák könyvében* szereplő bogáncs, vagy a Jeremiásnál olvasható tövis: Bír 8,7.16; Jer 17,6) jórészt a harmattól függ. Ugyanakkor a *Biblia* szerzői számára a puszt lakatlan (*Jób* vagy *Jeremiás könyvében*), elhagyatott (Ézsaiásnál), nincs rajta növényzet (*Jeremiás próféta könyvében*), kietlen (MTörv 32,10), kiaszott és víztelen (Ézsaiásnál, Ozeásnál). Sötét (Jeremiás szerint) és veszélyes, hiszen démonok, a vadszamár és más vadak lakják (*Jób*, Ézsaiás, Jeremiás írásaiban). Ugyanakkor az *Ószövetségben* a puszt Isten megjelenésének és az Istennel való találkozásnak, különböző csodáknak, a szövetség megkötésének, a törvény átadásának éppúgy színtere, mint a hűtlenség miatti büntetésnek. Ozeásnál és Jeremiásnál a pusztai tartózkodás Jahvének és népének az első szeretet, a zavartalan harmónia és hűség ideális ideje. Az *Újszövetségben* Keresztelő János, Jézus és Pál

⁴ KECSKEMÉTI 1994: 50–76; KECSKEMÉTI 2007: 117–227.

⁵ „Hoc tempore vel maximam usum in ecclesiis habeat, ubi non tantum suasoriae conciones habendae sunt, sed multo saepius homines dialectorum more, de dogmatibus religionis docendi sunt is ea perfecte cognoscere possint.” KRESLINS 1992: 51.

⁶ DÖMÖTÖR 1991: 9.

is a pusztába megy, hogy felkészüljön hivatására, imádkozzon és kísértést szenvedjen. A pusztában várják a Messiás eljövetelét, a *Jelenések könyvében* oda menekül az Asszony, akinek Isten jelölte ki ezt, hogy biztonságban lehessen a sárkánytól.

A későbbiekben az Egyház életében az üldözések idején a pusztá az aszkéták és szerzetesek életének ideális helye volt, hiszen biztosította a teljes szabadságot, melyben megvalósítható az Istennek tetsző élet. Az ember itt búcsút mondott a világnak, hogy az eljövendő élet felé forduljon. Ezért is tekintették a tökéletességért vívott harc helyének, ahol e küzdelem árán az ember „angyali életet tud élni”.

A fenti kiragadott példák is jól mutatják, hogy a pusztá meglehetősen összetett kép, és a *Bibliában* (és az egyházi hagyományban) is sokféle (olykor egymásnak ellentmondó) jelentést kap — nemcsak az értelmezés szempontjából, hanem akár a képek szintjén, flóráját-faunáját tekintve is. Az egyik utalás szerint nincs benne állat, a másik szerint tele van veszedelmes ragadozókkal. Az egyik szerint nincsenek benne növények, a másik szerint ami van, az kevés és gyér vagy éppenséggel veszélyes (gondoljunk a már említett tövisekre). E kétféle (a prédikáció műfajával és a bibliai hermeneutikával) összefüggő értelmezési lehetőségek tükrében érdemes tehát a régi magyarországi prédikációk pusztaképeit vizsgálni.

Pusztaság és perikóparend

Az egyházi évet illetően a Keresztelő Szent Jánosról szóló adventi vasárnapon, a Jézus pusztai megkísértéséről szóló szakaszban (Quadragesima vasárnap, illetve böjt első vasárnap) esik szó a pusztáról, pusztaságról. A téma kapcsán érdemes figyelembe venni Alvinczi Péter legjelentősebb kortársa és vitapartnere, Pázmány Péter hasonló időszakban keletkezett prédikációgyűjteményének vonatkozó jegyzését is:

„Pünkösöd-után Advent-ig, Huszon-nyolcz Vasárnapnál töb nem lehet: sem keveseb Huszon-háromnál. Utolsó Vasárnapon, mindenkor a' Pusztaság iszonyuságárúl-való Evangeliumot olvassuk.”⁷

Ennek megfelelően az ő beszéde is erről szól a *Máté evangéliuma* nyomán: „Mikor látangyátok a' pusztaságnak iszonyuságát”⁸ A kapcsolódó szövegrész azonban inkább az apokaliptikához, mintsem a pusztaleírásokhoz kötődik. A perikóparend kötöttségei azonban nem jelentenek feltétlenül egységes szövegkezelést: a „Szenci Molnár-féle négy posztilláskönyv”⁹ protestáns beszédei között kétségtelenül jelen van a pusztá képének teológiai magyarázata, de ez nem feltétlenül a természettudományos leírást jelenti.

⁷ PÁZMÁNY 1636: ((?))2v.

⁸ PÁZMÁNY 1636: ((?))2v.

⁹ Közismert Szenci Molnár Albert azon meglátása — a *Postilla Scultetica* (Oppenheim, 1617) ajánlásában publikálta —, melyben arról írt, hogy négy magyar nyelvű posztilláskötetet ismer, nevezetesen Kulcsár Györgyét, Bornemisza Péterét, Telegdi Miklósét és Beythe Istvánét, melyek közül „az elsőtől kiválva, alig méltóc az többi, hogy uyjobban ki nyomtattassanac, mivelhogy azonközben soc bölcz emberektől deakul és egyéb nyelven sockal hasznosb Postillác irattattac”. SZENCI MOLNÁR 1617: 8.

Alvinczi Péter 1633-ban és 1634-ben Kassán nyomtattatta ki körülbelül harmincéves prédikatori pályáját lezáró postilláit. A költségeket minden bizonnyal a kötet ajánlásának címettje, Alvinczi utolsó éveinek patrónája, Thelegdi Anna, Nyáry István felesége viselte. Heltai János szerint Alvinczi műve „a Tiszán inneni egyházkerületben számíthatott elsősorban érdeklődésre, de olvasottsága szélesebb körben is kimutatható”.¹⁰ Annál is inkább, mivel maga I. Rákóczi György népszerűsítette.¹¹ Bizonyíthatóan a fejedelem kedves olvasmányai közé tartozott Alvinczi munkája, tudható, hogy táborában „rendszeres bibliaolvasással, valamint Alvinczinak az adventtől pünkösdig tartó időszakra kiadott vasárnapi és ünnepi postilláinak tanulmányozásával múlatta az estéket”¹² — olvasásukról bejegyzései is tanúskodnak.¹³

Heltai János megfogalmazása szerint „Alvinczi prédikációi [...] jelentős állomását jelentik a magyar széppróza és intellektuális értekező próza fejlődésének.”¹⁴ Ennek az is oka lehet, hogy Alvinczi prédikációiban egyaránt megtalálhatók a *genus didascalicum* oktató-magyarozó elemei, valamint a Dömötör Ákos által jegyzett exemplumok, történetek. Annál is inkább, mivel erre a gyűjteményre is igaz, hogy „[...] többféle funkcióban is használták. Elsősorban a prédikálás megfelelő színvonalát akarták biztosítani velük.”¹⁵ Szerzőjük arra is utal, hogy munkáját az alacsonyabb képzettségű lelkészek segédeszközének is szánta. A gyűjteményben található beszédek szükség esetén akár fel is lehetett olvasni, részben ezért található benne egy-egy vasárnapra több prédikáció is — erre terjedelmük is alkalmassá tette őket. Szerzőjük előszavában megjegyzi, ügyelt arra, hogy beszédei ne nyúljanak negyven-negyvenöt percnél hosszabbra, nehogy a hallgatókat eluntassák.

Alvinczi Péter kétkötetes posztilláskönyvében is az említett, Pázmány-jegyzésekhez hasonló jelenséggel találkozunk, hiszen a gyűjteménye végén található a pusztával kapcsolatos evangéliumi szakasz — igaz, az ő esetében az utolsó előtti (és nem a Pázmány által kívánatosnak tartott utolsó), Pünkösd utáni XXV. vasárnapra rendelt beszédben szerepel a Máté-evangélium huszonnyedik részének tizenötödik versétől kezdődő része („[m]ikor annakokáért látandgyátok az pusztulásnak útálatosságát [...]”¹⁶). Abban is hasonlít Alvinczi szövege Pázmányéra, hogy a bibliai szakasz apokaliptikus értelmezésére helyezi a hangsúlyt, s nem magyarázza a puszta fogalmának mibenlétét. Ugyanakkor ismeretesek olyan prédikációi a protestáns szerzőnek, jelesül a Quadregesima vasárnapra rendelt hét beszéd, amelyben ezt a *genus didascalicum* szabályának megfelelően magyarázza — természettudományos értelemben is.

Alvinczi *Postilláiból* már korábban is megjelent két rövidebb részlet: *Egy Rövid Vti Praedikativ, Viz Kereszt vtan. Harmadik Dominicából*¹⁷ és *Qvadragesima Vasarnapra tartozo szent*

¹⁰ HELTAI 2008: 53.

¹¹ „Fejérvárról Koncz András oda fog három láda könyvet küldeni, kettes részen Püspök uram Postillája (egyházi beszédei) egyikben-egyikben 100 exemplár; ennek egyik ládáját számon adassad Pécsvárady uram kezében, parancsold meg, osztassa el ő kegyelme ajándékokon ezeket Buda, Kecskemét, Körös felé való, religiönkon levő ekkléziákban, úgy, hogy ne az papé, hanem az falukban vagy városokban levő ekkléziáié legyen, ha szintén az papok az szokás szerint változnának is, de a könyvek azoktól el ne idegenedjenek azoktól az helyektől, ahova rendeltetnek. Valamennél nevezetesebb faluk, városok vannak az hódoltságón, mindenikbe küldjön ő kegyelme, ha mi azoktól megmarad, az pártiumba ossza szét.” SZILÁGYI 1875: 99.; vö. FARKAS 1894: 822.

¹² OLÁH 2019: 233.

¹³ OLÁH 2019: 231.

¹⁴ HELTAI 1989: 250.

¹⁵ HELTAI 2008: 51.

¹⁶ ALVINCZI 1634: 507.

¹⁷ ALVINCZI 1632a.

*Evangeliumnak magyarazattya hét Prædicatiu szerént.*¹⁸ Ez utóbbi szövegcsoport a címlap tanúsága szerint 1628-ban keletkezett, és 1632-ben nyomtatták ki. E gyűjtemény kiadástörténete önmagában is fontos műfaji sajátosságokat rejt magában, hiszen bár a cím (vagyis az utalás a Quadragesima vasárnapra) egyértelműen posztillára utal, a szöveg (miután Jézus pusztában való megkísértésének történetét magyarázza a Máté-evangélium alapján) a lectio continuán alapuló gyűjteményt tételez. Erre utal a kötet patronájához szóló ajánlásban is:

„Az poenitentiának pedigh nagy segide az igaz böjt, mely két képen forogh veszedelemben, némellyek in excessu, annyit tulajdonitnak neki, hogy Isten elöt kedvetlené teszik, némellyek in detectu, mindenestöl el ölttyák, és így ez miat az poenitentia is magában erőtle-
nedik, az urnak penigh haragja, az poenitentia tartatlanságer, naponként az mint láttyuk gerjedez. Erröl ez mostani böjti napokon gondolkodván, és látván, hogy az naponként valo szóbeli intés az halgatoknál, az szo zengésel egyyüt csak el múlik, ez mi kereszténi tisztünkrol, az igaz böjtröl, itt az Cassai Magyar Ecclesiában hét Praedikatiucskában foglalt tanításomat, akarám írásban hagynom, az Quadragesima Vasárnapi szent Evangeliumnak Magyarazattya szerént, az mint bötü hozta. Ez is okúl járúlt ez mellé, hogy az Pápás atyafiak ezidöben tettetes böjtöt üzven, minket az böjtnék ellenséghinek vádolnak lenni, és ezel némely együgyüveket ámitnak.”¹⁹

A megjelentetésnek tehát olyan — felekezeti, hitvitákkal összefüggő — okai is voltak, amelyek tematikus gyűjtemény (sőt, vélhetően a későbbi terminológia szerinti konferenciabeszédek gyűjteményének) létrehozását tették szükségessé.

A bibliamagyarító prédikációgyűjtemények ugyanis bizonyos esetekben egy-egy teljes szentírási könyvet magyarítottak, máskor csupán egy-egy könyv egy vagy több kiragadott fejezetét.²⁰ Vagyis a kiadványtípus változásával műfajváltásról is beszélhetünk. Ez pedig bizonyos értelemben a *Postilla* megjelentetésével sem változik: igaz ugyan, hogy a hét beszéd elhelyezése alkalmazkodik a perikóparendhez, de a kapcsolódó beszédek szokatlanul nagy száma mégis kiemeli a beszédcsoport különös jelentőségét.

Alvinczi Péter Quadragesima vasárnapra írt beszédei

A kötet főrésze tehát a negyvenedvasárnap böjtről szóló evangéliumát (Máté 4,1–12) magyarázza hét prédikációban. Ebben címének tanúsága szerint „megh tezik az kisirtet miben ályon, az Bójtnek igaz értelme mi légyen, és az Angyali szolgálatról mit kellyen érteni”. A beszédek után két kérdésre válaszol: „Miből vettek testet fel az angyalok? Vagyon-e minden embernek külön-külön angyala?”

Jól érzékelhető (például a kiadvány megjelenéséből, oldaltükréből, tipográfiájából), hogy Alvinczi itt elsősorban szöveget elemez (lectio continua szerint), és él a genus didascalicum

¹⁸ ALVINCZI 1632b.

¹⁹ ALVINCZI 1632b: A3r.

²⁰ HELTAI 2008: 51.

használatával. A pusztát ő úgy értelmezi, mint „minden emberektől elhagyatott üres helyet” — amely ezt a világot példázza:

„Ezekből-is világosan ki jö, mit kellessék itilnünk ez világhnak álapattya felöl: Ez világh, tövisekel, kö sziklálak, nagy hegyekel, rút férgekkel raot pusztá.”²¹

Az evangéliumi szakaszt értelmezve a puszta fogalmát tipográfiai eszközökkel (verzál betűtípussal) kiemelve a következőket írja Alvinczi:

„Negyedik cickelye ez INDESERTVM: Az az: az pusztában, ez jelenti az baj viadalnak helyét, mely az szónak tulajdonsága szerént annyit teszen mint minden emberektől el hagyattatott üres hely. Példázat képen penigh támasztya előnkbe ez világhi állapotot, melyben az kisirtetnek szeleinél, üldözéseknek háboruinál, és gonosz kivánságoknak szél veseinél egyebet nem látunk, nem tapasztalunk.”²²

Az értelmezés során az eredeti fogalom „szótári” magyarázatát a közvetlen, természetrajzi értelmezéssel folytatja:

„Az mint penigh az pusztákban nagy hegyek, kösziklák, kegyetlen mérges álatok, nagy magasan fel nőt fák, és barlangok szoktak lenni: Igy ez világon, nagy hegy módgyára tetetes hatalmasok: kö sziklákhoz hasonló vakmerő engedetlenek; Cédrus fához hasonló fen láto, az, az, fel fualkodot kevélyek: Otsmán férgekhez hasonló rút bűnösök: Minden Tigrisnél és Leopárdnál, kegyetlemb tyrannusok: Végezetre, akar mely mélységes sötét barlangnál homályosb és álnakabb gondolatú, szívü emberek, vadnak el annyira, hogy ez világh, méltán és igazán viselje az pusztai nevet.”²³

Ez az allegória szoros összefüggésben áll a már említett, Dömötör Ákos által kutatott protestáns prédikációk új irányzataival.

Annál is inkább, mivel Alvinczi ismeri a hivatkozott „puszta irodalmat” — azaz azokat a szentirási történeteket, ahol a puszta fordul — így katalógusszerűen felsorolja az áldozatra készülő Izsákot, a halálán lévő Izmaelt és a pusztában bőjtölő Illést:

„Láttyuk Isákot az pusztában áldozatra készülni. Láttyuk Ismaelt azon pusztában halálához közelgetni. Láttyuk Illyést negyven napon és etzakán, éhen szomjan az pusztában lakozni. Egy summában láttyuk az réghi példázatoknak valóságát.”²⁴

Az idézett részből az is kitűnik, hogy a motívumsor retorikai-teológiai magyarázatát miként adja meg Alvinczi: megfogalmazásából kitűnik, hogy Jézus pusztai megkísértése egyfajta sajátos „összefoglalása” a korábbi pusztában történt üdvtörténeti eseményeknek.

²¹ ALVINCZI 1632b: C2r.

²² ALVINCZI 1632b: Cr.

²³ ALVINCZI 1632b: Cr.

²⁴ ALVINCZI 1632b: Cv.

Pontos forrásait nem sikerült kimutatni, de az jól érzékelhető, hogy a pusztá bibliai jelentésrétegeit tudatosan használta fel Alvinczi. Akkor is, amikor tudatosan veti össze a „szépen diszponált” Édenkerttel, illetve a mennyei boldogsággal:

„Segit penigh, ez világtól való magunk el fogására, ha egybe vettyük ez világhnak pusztájával, amaz gyönyöröséges Edennek kertét, melyből az mi eleink ki üzettettek vala, lasad mellyikben kel inkább gyönyörködnöd: Az pusztábané, melytől az természet vgyan iszonyodik, avagy az szépen diszponált kertben?”²⁵

A metafora konkrét értelmezésén túl Alvinczi szövege egyéb értelmezési lehetőségeket is felkínál:

„Továbbá, ha ez nevezetet tulajdon saját jegyzésébe vesszük, úgy-is vagon miről gondolkodgyunk, mert az tellyesedet bé, az mit az ő Testamentombeli ceremonia példáz vala, midön az fő pap az egész Israel fiainak büneiért áldozatot töt [...] mind két kezét az baknak fejére tötte, és az egész Israel népének bünéről vallást töt, és mind annak fejére rakta, és az pusztába küldvén ott el bocsátotta. [...] Az, az: Eo reá tévé azer mindnyájunknak álnokságát. Es hogy az pusztában mindnyájunk képébe az késértövel szemben szálana, és azt megh gyözné, az mint az szent Evangeliom jelenté.”²⁶

Mint látható, Alvinczi lényegében a világ, illetőleg a földi élet allegóriájaként értelmezi a pusztá fogalmát. Ez akkor érzékelhető igazán, amikor annak egy sajátos jelentésrétegéről beszél, a következőképpen:

„[h]a azon bötü szerént való értelmébe vesszük az Désertumot, az pusztát, melyben Christus Vrunk böjtölt, nem jóé ki *vita solitaria* az Remeteség?”²⁷

Retorikai szempontból különösen érdekes Alvinczi válasza a saját maga által feltett kérdésre:

„Itten hoszszú disputátiót nem inditok azok ellen, kik a remeteséget commendállják, követik-is, mindez locusból, mind az keresztelő Iános pusztában való lakozásából vöt argumentumokkal.”²⁸

Önmagában érdekes és fontos, hogy locusokra utal és egy másik ismert, pusztát idéző bibliai részre — az ádventi időszak kedvelt szentírási szakaszára, Keresztelő Szent János pusztai életére utalva. Alvinczi itt a *genus didascalicum* jegyében a Traianus-, Maximinos- és Diokleciánusz-féle keresztényüldözésre (azaz történelmi ismeretekre) hivatkozik, meglátása szerint akkor alakult ki a remeteség — amely egyben a kísértésre ad lehetőséget. Annak ellenére, hogy a beszéd fő kiindulása épp egy olyan szentírási rész, amelyben Krisztus sikerrel veszi fel a harcot

²⁵ ALVINCZI 1632b: C2r.

²⁶ ALVINCZI 1632b: Cv.

²⁷ ALVINCZI 1632b: C3r.

²⁸ ALVINCZI 1632b: C3r.

a pusztában a kísértővel szemben, Alvinczi egy olyan példázatot mond, amelyben éppenséggel egy remete nem képes legyőzni a Sátán fondorlatait — az úgynevezett „remete megöli az apját” motívummal él. A középkori keresztyén egyházi irodalomból ismert, a régi cseh vallásos irodalom, valamint a német protestáns egyházi írók által felhasznált történetet Dömötör Ákos Andreas Hondorff *Theatrum historicum, sive Promptuarium exemplorum* című, 1607-ben megjelent munkájára vezeti vissza.²⁹

Összességében tehát jól érzékelhető, hogy Alvinczi a pusztaértelmezések minél tágabb körét igyekezett megragadni prédikációiban. Látható, hogy vizsgált szövegeiben (amint más munkáiban is) a hagyományos protestáns írásmagyarázaton kívül pusztaértelmezéseihez is elsősorban locusgyűjteményt használt: a puszta fogalmát számos síkon — így teológiai és allegorikus — szempontokból is értelmezve. Negyvenedvasárnapra szóló prédikációinak elemzése tehát éppúgy képet fest a puszta biblikus szempontú, korabeli értelmezéséről, mint a 17. századi protestáns prédikációk műfaji és szövegalkotási sajátosságairól.

Felhasznált irodalom

ALVINCZI Péter

1632a *Egy Rövid Vti Praedikativ, Viz Kereszt vtan. Harmadik Dominicából, mely löt Szepes Vármegyében Tepliczén.* Kassa, RMNy 1535.

1632b *Qvadragesima Vasarnapra tartozó szent Evangeliomnak magyarazattya hét Prædicatiu szerént,* Kassa, RMNy 1536.

1633 *Postilla azaz egymás utan koevetkezo praedikativk. Az urnapi Szent Evangeliumok szerént roeövid magyarázatockal.* Kassa, RMNy 1566.

1634 *Következik az postillanak masodik resze. Melyben foglaltatnak az nyari praedicatiuk Szentháromság vasárnaptúl fogva advent első vasárnapig.* Kassa, RMNy 1583.

BEYTHE István

1584 *Eztendo altal valo vasarnapi epistolák, magyarázattyokkal.* Németújvár.

BORNEMISZA Péter

1584 *Predikatioc egész esztendő altal minden vasarnapra.* Detrekő—Rárbok, RMNy 541.

DÖMÖTÖR Ákos

1985 A példázatok természetrajza a protestáns szentbeszédekben. *Theologiai Szemle* 28/1, 15–21.

1991 Margitai Láni Péter példázatainak eredete. *Könyv és Könyvtár* 16, 9–18.

1992 *A magyar protestáns exemplumok katalógusa.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet.

FARKAS József

1894 Lorántffy Zsuzsánna. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 37, 822–824.

| ²⁹ DÖMÖTÖR 1992: 162; DÖMÖTÖR 1985.

GÁL Lajos

1939 *Geleji Katona István igehirdetése*. Debrecen.

GRÉCZI-ZSOLDOS Enikő

2011 Alvinczi Péter nyelvhasználatáról. In KECSKEMÉTI Gábor — TASI Réka (szerk.): *Bibliotheca et Universitas. Tanulmányok a hatvanéves Heltai János tiszteletére*. Miskolc: ME BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 157–163.

GYŐRI L. János

2018 Az Ószövetség szerepe a 16–17. századi magyar református prédikációkban. In KUSTÁR Zoltán — NÉMETH Áron (szerk.): *Az Ószövetség és a reformáció. Tanulmányok a héber nyelvű Ószövetség és a protestantizmus kapcsolatának múltjából és jelenéből*. Debrecen: Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 237–251.

HELTAI János

1989 Alvinczi Péter pályája. In ALVINCZI Péter: *Magyarország panaszainak megoltalmazása és válogatás prédikációiból, leveleiből*. (Bibliotheca Historica.) Vál., tan., jegyz. HELTAI János. Budapest: Európa.

2008 *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601–1655)*. Budapest: Universitas.

KECSKEMÉTI Gábor

1994 Genus dicendi — genus docendi. Sermo és doctrina a 17. századi protestáns prédikációirodalomban. In KÁRPÁT, Paul — TARNÓI László (szerk.): *Berliner Beiträge zur Hungarologie: Schriftenreihe des Seminars für Hungarologie an der Humboldt-Universität zu Berlin*. Berlin: Humboldt-Universität zu Berlin, 50–76.

2007 A régi magyarországi irodalomelmélet alappozíciói. In JANKOVITS László — ORLOVSZKY Géza (szerk.): *A magyar irodalom története*, I, Budapest: Gondolat, 117–227.

KOCSIS Attila

1985 „Az igaznak emlékezete áldott!?” *Theologiai Szemle* 28/3, 165–169.

KRESLINS, Janis

1992 *Dominus narrabit in scriptura populorum. A Study of Earh Seventeenth-Certury Lutheran Teaching on Preaching and the Lettische lang-gewünschte Postill of Georghis Mancekus*. Wiesbaden: Harrassowitz.

KULTSÁR György

1574 *Postilla, az az evangeliomoknac, mellieket esztendő által a keresztyénec gyöleközetibe szoktac oluasni es hirdetni, predicatio szerint valo magyarázattia, az régies es mostani szent írásbéli doctoroknac írásokból*. Alsólendva, RMNy 334.

KUSTÁR Zoltán

2018 Kálvin János és az Ószövetség. In KUSTÁR Zoltán — NÉMETH Áron (szerk.): *Az Ószövetség és a reformáció. Tanulmányok a héber nyelvű Ószövetség és a protestantizmus kapcsolatának múltjából és jelenéből*. Debrecen: Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 21–38.

OLÁH Róbert

2019 Alvinczi Péter postillái I. Rákóczi György tábori könyvtárában. *Magyar Könyvszemle* 135, 230–234. <https://doi.org/10.17167/mksz.2019.2.230-234>

PÁZMÁNY Péter

1636 *A római anyaszentegyház szokasából minden vasárnapokra és egynehány innepekre rendelt evangeliomokról prédikációk*. Pozsony, RMNy 1659.

SZENCI MOLNÁR Albert (ford.)

1617 *Postilla Scultetica*. Oppenheim, RMNy 1144.

SCHUBERT, Anselm

2016 Humanismus und Reformation. Einführung. In DURST, Michaela (szerk.): *Handbuch der Bibelhermeneutiken. Von Origenes bis zur Gegenwart*. Berlin—Boston: De Gruyter, 273–276.

SZILÁGYI Sándor (szerk.)

1875 *A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése*. (Monumenta Hungariae Historica 1. Diplomataria 24.) Budapest.

VARGA István

1816 *Az Új Testamentomi Szent Irasoknak critica históriája és hermeneuticaja az exegetica theologia II-dik részének első darabja*. Debrecen.

The Place of the Tournament

The Desolation as a Place of Suffering and Lifelessness in Old Hungarian Sermons

In my paper, I examine the forms of old Hungarian sermons related to the wilderness, employing a motif-historical approach. The topic is primarily explored through the biblical texts associated with each sermon, with careful consideration of their genre. It can be clearly seen that Peter Alvinczi tried to make the interpretation of desolation as wide as possible in his sermons for the Quadragesima Sunday. For his interpretations of desolation, he primarily used a collection of loci, explaining the concept of desolation from several different perspectives, including theological and allegorical ones. Thus, his explanation of the scripture gives us an insight of both the contemporary interpretation of the Psalter from a Biblical perspective and the genre and textual characteristics of Protestant sermons in the 17th century.